

ВАЩЕНКО Юлія – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна (vashchenko@karazin.ua)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2090-3920>

САТАНОВСЬКА Ганна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри романо-германської філології, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна (annasatanovska@karazin.ua)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1299-2161>

МУРАДОВА Ірина – старший викладач кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна (i.muradova@karazin.ua)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3696-6061>

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.61.5>

Бібліографічний опис статті: Ващенко, Ю., Сатановська, Г., Мурадова, І. (2025). Гротескова образність роману Р. Мерля «Уїкенд на Південному березі» в аспекті поетики заголовку. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 61, 40–49, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.61.5>

ГРОТЕСКОВА ОБРАЗНІСТЬ РОМАНУ Р. МЕРЛЯ «УЇКЕНД НА ПІВДЕННОМУ БЕРЕЗІ» В АСПЕКТІ ПОЕТИКИ ЗАГОЛОВКУ

Анотація. Статтю присвячено аналізу роману французького письменника Р. Мерля «Уїкенд на Південному березі» («Week-end à Zuudcoote», 1949). Цей твір наслідує національну традицію осмислення Першої і Другої світових воєн у формі художнього перетворення факту, однак має проблемну й поетологічну специфіку, пов'язану з авторським сприйняттям війни як екзистенційного абсурду. Це породжує численні маніфестації гротескової поетики, закладеної як певний прогностичний код у романному заголовку. **Актуальність теми** визначена потребою дослідити художній досвід освоєння теми війни у світовій літературі ХХ ст. з погляду сучасної мистецької рефлексії подій російсько-української війни.

Мета статті – виявити закладені в заголовок роману «Уїкенд на Південному березі» потенції до розгортання гротескових (проблемно-концептуальних та поетологічних) аспектів цього твору. Теоретичні засади дослідження сформовані працями Ж. Женетта, В. Мукана, М. Сокол, Т. Самойленко, Л. Юлдашевої та ін. Літературознавчий аналіз враховує наукові розвідки Е. Б. Бойда, Л. Рассона та ін.

Вихідним пунктом дослідження є уявлення про заголовок художнього твору як про своєрідний код тексту і ключ до розуміння його сенсу. Саме паратекстуальний діалог між назвою роману Р. Мерля «Уїкенд на Південному березі» та трагічним змістом твору оголює характер авторського сприйняття війни, художньо реалізованого засобами контрасту й гротеску. Кожен компонент асоціативного ряду, навіяного образом «вікенду на Південному березі» (відпочинку – розваги – море – сонце (опіки) – небо – пісок (пляж) – квітучі рослини – теплі зоряні ночі), щоразу актуалізуючись, наповнюється протилежним змістом.

Гротесковість постає в алогічності й безглуздості романних ситуацій, де життя завжди межує зі смертю; у роздвоєності метафізичного часу (мирний / воєнний) і контрастних характеристиках романного простору (курортна місцина / театр воєнних дій), у «раблезіанських» зниженнях і гротескних метаморфозах, згущеній зооморфній образності (гротескове поєднання людського / тваринного) як метафори «озвіріння» на війні, у домінуванні іронії та сарказму в палітрі романного пафосу. Переважними кодами гротескової образності в романі є розмитість межі живого / мертвого, когерентність людського / тваринного / предметного світів, суміщення смішного і страшного як засіб подолання страху перед війною та смертю. Отже, гротесковість як форма художнього узагальнення пронизує всі рівні роману «Уїкенд на Південному березі» – проблемно-тематичний, хронологічний, композиційний, мовний; розкриває абсурд війни, втілює екзистенційні позиції.

Ключові слова: проза про війну, поетика, екзистенціальний роман, абсурд, гротеск, сучасна французька література.

VASHCHENKO Yuliia – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of History of Foreign Literature and Classical Philology, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody sq., Kharkiv, 61022, Ukraine (vashchenko@karazin.ua)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2090-3920>

SATANOVSKA Hanna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Roman and Germanic Philology, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody sq., Kharkiv, 61022, Ukraine (annasatanovska@karazin.ua)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1299-2161>

MURADOVA Iryna – Senior Lecturer at the Department of History of Foreign Literature and Classical Philology, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody sq., Kharkiv, 61022, Ukraine (i.muradova@karazin.ua)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3696-6061>

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.61.5>

To cite this article: Vashchenko, Yu., Satanovska, H. & Muradova, I. (2025). Groteskova obraznist romanu R. Merlia «Uikend na Pivdennomu berezi» v aspekti poetyky zaholovku [Grotesque imagery of novel by R. Merle “Weekend at Dunkirk” in aspect of poetics of title]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia»* – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 61, 40–49. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.61.5> [in Ukrainian].

GROTESQUE IMAGERY OF NOVEL BY R. MERLE “WEEKEND AT DUNKIRK” IN ASPECT OF POETICS OF TITLE

Summary. The article is devoted to the analysis of the novel by the French writer R. Merle “Weekend at Dunkirk” (“Week-end à Zuydcoote”), 1949. This work follows the national tradition of understanding the First and Second World Wars in the form of an artistic transformation of the fact, however, it has a problematic and poetological specificity, associated with the author’s perception of war as a manifestation of existential absurdity. This gives rise to numerous manifestations of grotesque poetics, embedded as a certain prognostic code, in the novel’s title. **The actuality** of the topic is determined by the need to explore the artistic experience of developing the theme of war in world literature of the 20th century in the context of modern attempts of artistic reflection of the tragic events of the Russian-Ukrainian war.

The purpose of the article is to identify the potential for the development of grotesque (problem-conceptual and poetological) aspects of this work, which are inherent in the title of the novel “Weekend at Dunkirk”. The theoretical foundations of the study are formed by the works of G. Genette, V. Mukan, T. Samoylenko, L. Yuldasheva, etc. The literary analysis takes into account the scientific research of E. B. Boyd, L. Rasson, etc.

The starting point of the study is the idea of the title of a work of art as a kind of code of the text and a key to understanding its meaning. It is the paratextual dialogue between the title of the novel by R. Merle “Weekend at Dunkirk” and the tragic content of the work that reveals the nature of the author’s perception of war, artistically realized by means of contrast and grotesque. Each component of the associative series inspired by the image of a “weekend on the south shore” (rest – relaxation, carefreeness, entertainment – sea – sun (burns) – sky – sand (beach) – flowering plants – warm starry nights), each time being actualized, is filled with the opposite meaning.

Grotesqueness appears in the illogicality and absurdity of novel situations, where life always borders on death; in the duality of metaphysical time (peaceful/war) and the contrasting characteristics of the novel space (resort/theater of military operations), in “Rabelesian” reductions and grotesque metamorphoses, condensed zoomorphic imagery (grotesque combination of human/animal) as a metaphor for “bestiality” in war, in the dominance of irony and sarcasm in the palette of novel pathos. The predominant codes of grotesque imagery in the novel are also the coherence of the human/animal/object worlds, the blurring of the boundary between the living/dead, the combination of the funny and the scary as a means of overcoming the fear of war and death. Thus, grotesqueness permeates all levels of the novel “Weekend at Dunkirk” – problematic and thematic, chronotopic, compositional, linguistic, and as a means of artistic generalization, it reveals the absurdity of the war, embodies existential positions.

Key words: prose about war, poetics, existential novel, absurdity, grotesque, contemporary French literature.

Постановка проблеми. Заголовок романного твору як експліцитно, так і імпліцитно позначає головний ідейний концепт твору й детермінує його поетику. В «Уїкенді на Південному березі» («*Week-end à Zuydcoote*», 1949) Робер Мерль, наслідуючи «пацифістську» традицію романів про Першу світову війну (Ж. Дюамель, Р. Доржелес, Г. Шевальє та ін.) і спираючись на автобіографічні факти (письменник був свідком і учасником трагедії Дюнкерку влітку 1940 року), концентрує увагу на ірраціональності подій, створює узагальнений образ абсурдної війни, підсумком якої є моральна деградація та фізична смерть людини. В. Мукан наголошує, що «на формування саме такого песимістичного комплексу інтенцій вплинули події Першої та Другої світових воєн. Вони продемонстрували незначущість бажань і прагнень окремої людини на тлі геополітичної ситуації, тотальну залежність життя індивіда від перебігу подій, повну невідворотність для нього фатальних ситуацій і приреченість» (Мукан, 2015, с. 8).

Одним із провідних засобів «поетики абсурду» в романі Р. Мерля «Уїкенд на Південному березі» стає гротеск. Цей тип образності задано, на наш погляд, саме в місткому хронотопному заголовку роману. Його гірка іронія формується завдяки поєднанню англійського week-end (яке вказує на межі романного часу і має виразні «рекреаційні» конотації) і топоніма «Zuydcoote» («Південний берег»), що позначає популярну курортну місцину, де й розгортається початковий епізод стрімкої окупації Франції. Дослідження паратекстуального діалогу між назвою й текстом цього твору постає як **нове й актуальне** літературознавче завдання.

Аналіз досліджень і публікацій. До вивчення романів Р. Мерля зверталися українські й зарубіжні літературознавці. Першу спробу аналізу «Уїкенду» на вітчизняних теренах здійснено 1966 р. в редакційній післямові до його перекладу українською в часописі «Всесвіт». Слушно зауважуючи іронічність заголовка, автори характеризували роман як «суто пацифістський, якщо й не зовсім поразенський» (Про роман, 1966). Е. Б. Бойд у праці «Романи Робера Мерля» (Boyd, 1975) увиразнив документальну природу цього твору з погляду художньої трансформації

факту в романній прозі ХХ століття. Французькі дослідники (Rasson & Tritsmans, 2012; Wattel, 2016) найближче підійшли до виявлення художньої специфіки «Уїкенду на Південному березі». Так, Л. Рассон, аналізуючи «міфологію узбережжя» у французькій літературі, наголошує на парадоксі всього роману Р. Мерля: «важливий епізод “справедливої війни” розміщений на пляжі, який став символом відпустки» (Rasson & Tritsmans, 2012). Однак гротесковість як один із провідних художніх засобів роману «Уїкенд на південному березі» дотепер не була предметом спеціального вивчення (аналіз «поетики абсурду» в цьому романі започатковано в нашій статті (Ващенко, Мурадова, 2024)); так само цей твір не досліджувалося з погляду поетики назви.

Грунтовний теоретичний аналіз художньої ролі заголовка здійснив Ж. Женетт у праці «Паратексти: пороги інтерпретації», порівнявши цей паратекстуальний елемент із «вестибюлем», у якому читач вирішує питання щодо подальшого знайомства з твором (Genette, 1997, с. 1–2). Категорія заголовка як рамкового елемента художнього тексту перебуває в колі пильної уваги сучасних українських науковців. Це засвідчують статті, монографії, дисертації, у яких «сильна позиція тексту» вивчена в аспекті прагматичних і структурних особливостей функціонування паратексту (Кочан, 2016; Мойсієнко, 2021; Лесневська, 2017; Сокол, 2002; Юлдашева, 2019 та ін.) і його ролі у визначенні типу нарації (Резніченко, 2018) на матеріалі прозових і поетичних творів українських і зарубіжних авторів. Набуває подальшого розвитку в сучасному вітчизняному літературознавстві й теорія гротеску (Іщенко & Ізмайлов, 2021; Самойленко, 2002).

Мета статті – виявити й проаналізувати закладені в заголовкові роману Р. Мерля «Уїкенд на Південному березі» потенції до розгортання гротескових (проблемно-концептуальних та поетологічних) аспектів цього твору.

Завдання статті: визначити поетологічні функції заголовка як паратекстуального елемента твору; уточнити визначення гротеску як принципу художньої типізації; проаналізувати роман Р. Мерля «Уїкенд на Південному березі» з погляду гротескової поетики як засобу втілення екзистенціальної проблема-

тики; виявити художні функції заголовка аналізованого твору.

Виклад основного матеріалу. Заголовок художнього твору, як зазначає Л. Юлдашева (2019), «(...) перебуває у діалектичних зв'язках із текстом, виявляючи амбівалентні властивості як своєрідний код твору і як ключ до розуміння його змісту» (с. 40–41). Дослідниця акцентує на двоїстій природі заголовка, яка полягає в тому, що, «з одного боку, це фрагмент тексту, з іншого – форма існування позатекстової дійсності; з одного боку, значуща частина загальної текстової оповіді, з іншого – надінформаційний і надорганізаційний знак твору, програмування основних змістовних і структурних елементів твору. Семантична неоднозначність заголовка виражена в перспективно-ретроспективному зв'язку з текстом художнього твору» (Юлдашева, 2019, с. 41). Науковці виокремлюють низку функцій, які виконує назва твору: «(...) естетичну, символічну, типізаційну, моралізаторську, іронічну, інакомовну, епатаційну тощо (...)» (Ковалів, Т. 2, с. 86). К. Лесневська (2017) основними функціями заголовків вважає номінативну, інформативну (комунікативну), роздільну (вони є універсальними щодо всіх текстів), експресивно-апелятивну (вона виявляє авторську позицію, психологічно готує читача до сприйняття тексту) і рекламну (с. 60). І. Кочан (2016) додає прогностичну функцію, наголошуючи, що заголовок здатен будувати у свідомості читача своєрідну проєкцію тексту, яка може бути прямою, опосередкованою, завуальованою (коли зміст назви оприявнений після сприйняття всього тексту), а також такою, що вводить читача в оману (с. 61).

Сучасні дослідники уточнюють визначення гротеску, зважаючи на умовність цього поняття й відсутність його вичерпного тлумачення. «Гротеск – це принцип художньої типізації, що ґрунтується на поєднанні різнорідних елементів у єдине ціле або розпаді їх, що призводить до створення нових естетичних структур, які сприяють виявленню глибинної сутності явищ» (Самойленко, 2002, с. 4). На думку науковиці, гротеск передбачає зсув планів, суміщення неймовірного, що може виявлятися на різних рівнях тексту (в образній системі, часі, просторі, стилі, мові та ін.),

багатозначність, поліфункційність, гнучкість у відображенні «зовнішньої» та «внутрішньої» дійсності, зв'язок із фантастикою тощо. Гротеск може бути як засобом комічного, так і формою відображення трагічного, потворного. Він виявляється і в окремих компонентах твору, і як структуротвірний принцип, фундамент художнього світу письменника (Самойленко, 2002, с. 4–5).

Декодування гротескового сенсу заголовка роману Р. Мерля відбувається поступово, з розгортанням романних подій. Назва вочевидь вводить читача в оману, ніби обіцяючи розповідь про відпочинок на океанському пляжі. Романний час ущільнено до двох днів червневого «вікенду», а простір обмежено прибережною смугою курортного Дюнкерка – містечка на півдні Франції, яке, однак, перебуває в німецькій облозі («Звідти море, звідси фріци, а ми – посередині – на смужці берега, яка вужчає з кожним днем» (Мерль, 1969, с. 21). (Тут і далі цитуємо за цим виданням з перевіркою за текстом оригіналу (Merle, 1950) – Ю. В., Г. С., І. М.).

Оточення стало наслідком нищівного розгрому англо-французького війська й спричинило масштабну евакуацію англійців через Ла-Манш (напевне, англіцизм *week-end* у назві роману кодує саме цю історичну ситуацію). «Протягом кількох днів до Англії було вивезено 100 000 англійських солдатів та офіцерів, а загалом 338 000 чоловік. 40 000 солдатів французької армії потрапило в полон, на місці боїв було кинуте 82 000 автомашин, 24 000 гармат, 90 000 рушниць (тобто майже все спорядження евакуйованих англійців), 8 000 кулеметів тощо. 243 різні судна із 861, які брали участь в операції, і 9 есмінців було потоплено під час евакуації з Дюнкерка» (Про роман, 1966). Між тим реальні події позбавлені в романі історичної та соціальної зумовленості й подані крізь призму свідомості протагоніста, журналіста-пацифіста Жульєна Майя. На думку дослідників, «(...) берег стає місцем (...) досвіду абсурду, що віддаляє героя від Робінзона і робить його набагато ближчим до Гамлета чи навіть до Сізіфа Камю» (Rasson & Tritsmans, 2012). Це особистісне, екзистенційне сприйняття також сприяє формуванню гротескної, оксюморонної напруги між назвою твору і його трагічним змістом.

Сюжет роману складено з логічно не пов'язаних між собою епізодів, і кульмінацією майже кожного (стосується він протагоніста чи другорядних персонажів, цивільних чи військових) стає смерть. Гротесково заломлений уже перший епізод, де протагоніст раптом наштотується на перевізника трупів: *«На візку, ногами вперед, лежала жінка. Високо задерта сукня оголювала її товсті червоні стегна, що з кожним поштовхом візка вихитувались, наче в сороміцькому танці. (...) На скроні чорніла велика дірка»* (Мерль, 1969, с. 5). Лікаря військового шпиталю Серіллі смерть спіткала в обіймах медсестри (*«Їх обох убило в ліжку. Вони лежали роздягнені, обіймаючи одне одного»* (Мерль, 1969, с. 97)); хазяйновитий здоровань Александр став жертвою прямого влучання авіабомби, пішовши по воду (*«Александр лежав біля колодязя. Голову майже зовсім відтяло, вона трималась на якійсь кривавій ниточці»* (Мерль, 1969, с. 158)); неймовірні зусилля Жульєна Майя потрапити на евакуаційний корабель англійців обернулися жахливою пожежею на розбомбленому судні, численними смертями й пораненнями евакуйованих; захищаючи честь дівчини, він жорстоко вбив двох французьких солдатів, своїх співвітчизників (*«За всю оцю війну мені пощастило вбити тільки двох французів»* (Мерль, 1969, с. 149)), а далі сам безглуздо загинув під кроквами палаючого будинку разом із юною Жанною, яку тільки-но врятував і покохав.

Заголовковий концепт «уїкенду на Південному березі підтриманий у романі численними образними маніфестаціями, однак кожен компонент асоціативного ряду, ним навіяного (відпочинок – розслабленість, безтурботність – розваги – море – сонце, засмага (опіки) – блакитне небо – пісок (пляж) – квітучі рослини – теплі зоряні ночі), щоразу актуалізуючись, наповнюється контрастним, гротескним змістом.

Топонім «Zuudcoote» («Південний берег») перетворюється на хронотопний стрижень роману. Л. Рассон вказує на подвійний міфологічний сенс цього топосу: *«(...) узбережжя сприймається, з огляду на стародавній традиційний образ безодні, як місце, наповнене насильством, де жах постає як зовнішнє (монстр) або внутрішнє (людське) насильство,*

але також і навпаки, як місце природної гармонії (...)» (Rasson & Tritsmans, 2012). **Гротесковість романного простору** проявлена саме через різкий контраст між характером курортної місцини й трагізмом подій, які в її межах розгортаються. Образ сонячного дня на пляжі (*«Всі четверо засміялися. Вони почували себе щасливими, що сидять тут разом, під одним сонцем»* (Мерль, 1969, с. 27)) виявляється хитким, «ненадійним» і сповнений передчуттям катастрофи: *«Сумний край – оцей куточок Франції. Сумний, навіть у сонячну днину»* (Мерль, 1969, с. 22), що далі підтверджена картинами розбомбленого узбережжя: *«Сонячні промені весело грали на двох колонах покинутих машин, яким не видно було кінця-краю»* (Мерль, 1969, с. 5). Зрештою, лагідне сонце обертається пеклом палаючого есмінця, і це гротескно підсилено зіставленням із далеким «мирним» узбережжям: *«В Америці у цей час дзвінко сміються молоді дівчата на всіх тихоокеанських пляжах. А завтра те саме сонце, яке зробило коричневою їхню білу шкіру, осяватиме чорний од кіптяви кістяк вантажного судна, і це ж саме сонце світитиме, коли скінчиться оцей безглуздий фарс»* (Мерль, 1969, с. 99).

Предметне наповнення романного простору теж яскраво втілює діалектику живого / мертвого (на війні на смерть приречені всі, а живі лише очікують своєї черги, щоб незабаром перетворитися на мертві тіла або «безформні рештки» (Мерль, 1969, с. 38)). Слово «тіло» іронічно вжите і щодо легко пораненого Дері (*«І я піду з тобою. Удвох ми цілком зможемо допровадити це тіло до Сана»* (Мерль, 1969, с. 37)), і щодо солдатів, які, мов відпочивальники, розташувалися на березі в очікуванні евакуації (*«Скільки сягало око, скрізь лежали розпластані тіла в одязі кольору хакі»* (Мерль, 1969, с. 33); *«Кругом було тільки війська, що часом доводилось переступати через тіла, мов на пляжі»* (Мерль, 1969, с. 16)). А неподалік бійці вже склали на ноші рештки загиблих: *«Двоє солдатів (...) прибирали трупи. (...) Крові не видно було ніде – скрізь валялися тільки безформні рештки трупів у ганчір'ї кольору хакі»* (Мерль, 1969, с. 38).

Найменші деталі в романному хронотопі підтримують контраст мирного простору

й образів руйнації: *«Найбільше його лякало безладдя. Дороги забиті військовими частинами, втікачами, жінками й дітьми на візках, скрізь пожежі, побиті машини. А будинки, божже милосердний, на що схожі будинки? Замість вікон зяють провалля, дахи зруйновані, меблі всередині потрощені, посуд побитий, білизна валяється в смітті!»* (Мерль, 1969, с. 30). Свідомість героїв ніби чинить опір зруйнованому світові, намагається його «полагодити»: *«На якусь мить їм здалося, що руйни Брей-Дюна, кораблі, війна – все щезло, залишилися тільки вони обидва, двоє молодих людей, які йшли поруч по пляжу, залитому сонячним промінням, і весело сміялись»* (Мерль, 1969, с. 75).

Подієвий романний час уміщено в два дні вікенда (1 та 2 червня 1940 року), натомисть час метафізичний гротескно розділений на мирний і воєнний: *«Ти помітив, – (...), – що до цієї клятої війни ніхто не бідував? Навпаки, люди були навіть щасливі»* (Мерль, 1969, с. 13–14); *«– Клята війна все звела нанівець. (...) – Ще донедавна я був такий щасливий»* (Мерль, 1969, с. 10). Ознакою воєнного часу як вияву абсурдного стану світу стає порушення звичної логіки й втрата причинно-наслідковості: *«В мирний час життя якесь гармонійніше, злагодженіше. (...). Все зав'язується й розв'язується як по писаному, мов у класичній трагедії. А на війні кожна подія відбувається якось сама собою, окремо, без зв'язку й послідовності»* (Мерль, 1969, с. 17). Підкреслений контраст між миром і війною не тільки є загальною характеристикою часового виміру роману (*«– Гарний час для відпустки, – озвався П'єрсон. Майя підняв голову. – Тож подякуємо господові! – люто одказав він»* (Мерль, 1969, с. 157)), а й конкретизований в описах окремих проміжків доби (полудень – вечір – ніч), підтримуючи саркастичну тональність усієї оповіді: *«Небо над головою було безхмарне, сонячне; такого чудового літнього полудня тільки в морі купатися та лежати на пісочку, а не йти бозна-куди»* (Мерль, 1969, с. 45); *«Спадав вечір, світлий червневий вечір. (...)»* [Мерль, 1969, с. 83], *«А за кілька десятків метрів смажаться у вогні люди. (...). Вони горять живцем теплої запашиної ночі»* (Мерль, 1969, с. 99); *«Яка гарна ніч, – зауважив П'єр-*

сон, піднімаючи голову. – Так, – відповів Майя. Він мало не додав: “Щоб згоріти живцем”» (Мерль, 1969, с. 105). У межах гротескних образів письменник зближує незіставні речі й події, що справляє ефект справжнього шоку.

«Рекреаційну» тональність назви повсякчас підкріплювано образно в тексті роману. Англійські солдати («томмі») спочатку ніби нагадують безтурботних відпочивальників, *«солдатів-пляжників, що посідали колом на піску»* (Мерль, 1969, с. 16): *«Більшість були без головних уборів, без зброї, без ранців. У довгих штанах і широких блузах вони скидалися на туристів або спортсменів, що зібралися у веселу подорож пароплавом»* (Мерль, 1969, с. 76). Але «весела подорож» незабаром обертається на жахливу трагедію – в евакуаційне судно з англійцями влучає авіабомба. Події війни настільки несумісні з атмосферою сонячного вікенду, що протагоніст Майя описує їх у зниженому й легковажному тоні, ніби лишаючись на курортній набережній із квітами й фонтанами: *«Стрій юнкерсів одразу розпався, (...), неначе розпустила пелюстки гігантська квітка»* (Мерль, 1969, с. 53); *«Майя побачив, як біля есмінця вдарили вгору три високих водограй»* (Мерль, 1969, с. 53); *«Здалеку бомби схожі були на послід. Три маленьких шматочки посліду гігантського птаха»* (Мерль, 1969, с. 53) (мов алюзія на епізод із Ф. Рабле, коли під час бою Гаргантюа здається, що свинцеві та кам'яні ядра – це лише «мухи та гедзі» (Рабле, 2017)).

Гротескне суміщення страшного й кумедного відбувається в романі у формі «раблезіанських» знижень та метаморфоз, «приголомшливих» порівнянь і метафор (*«Можеш собі уявити, скільки б тут було м'яса, якби два-три юнкерси випорожнилися на цю масу»* (Мерль, 1969, с. 46)). Вони слугують засобом подолання страху перед війною і смертю, бо гротеск («...») є вищим ступенем комічного, деколи – ефективним засобом сатири, іноді – трагедії» (Ковалів, 2007, Т. 1, с. 244). Тож зрешечена кулями металева завіса гаража, де під шаленим обстрілом ховався Майя, схожа на зоряне небо (*«Вся штора рясніла дірками, мов небо зорями»* (Мерль, 1969, с. 61)); ворожі літаки збираються *«відлетіти, мов птахи, у вирій»* (Мерль, 1969, с. 58–59), їхні «піруети» в повітрі скидаються *«на гарно відпрацьовані*

фігури балету» (Мерль, 1969, с. 59), а солдати стежать за повітряним боєм як за захопливим футбольним матчем («Застромивши руки в кишені, вони, мов ті роззяви, дивились на небо. Вони стежили за боєм між німецькими бомбардувальниками та канадськими винищувачами і, мов болільники на стадіоні, щоразу здійснювали неймовірний галас, коли до них долиняло татакання кулеметів» (Мерль, 1969, с. 16)), так само завзято спостерігають і за безглуздою загибеллю англійців у пожежі на розбомбленому есмінці: «(...) *наче вболівальники на матчі. На матчі між людьми і вогнем*» (Мерль, 1969, с. 90).

Виразним засобом кодування гротесковості в романі є **зооморфна образність** як суміщення людського й тваринного. Герой так бачить свого супротивника: «Здоровило мав голову, схожу на бичачу, його водянисті, маленькі, налиті кров'ю очі бігали туди й сюди, мов двійко непосидючих звірят» (Мерль, 1969, с. 118); «свинячі очіці блищали» (Мерль, 1969, с. 122); і сам він «зіщулюється, мов побитий пес» (Мерль, 1969, с. 121), «мотав головою, мов бик, якого дразнять червоним плащем» (Мерль, 1969, с. 138), «рик-нув якимось не по-людськи» (Мерль, 1969, с. 138); другий солдат «Дивився очима зацькованого звіра...» (Мерль, 1969, с. 151) і «мов той щур, тулився до стінки, (...)» (Мерль, 1969, с. 150). Крізь гротескову оптику герой сприймає навіть врятовану ним дівчину: «вона розкривала й закривала рота (...), *наче риба в акваріумі*» (Мерль, 1969, с. 138); «Її рот миготів перед очима – червоний, свіжий, невинний, немов пащечка цуценяти» (Мерль, 1969, с. 143); «Майя побачив, як зіщулилась Жанна, мов *якесь хворе звіря*» (Мерль, 1969, с. 170). Зооморфізми стають буквалізованою метафорою неминучого «озвіріння» людини на війні. Натомість тварини, її невинні жертви, «олюднені», антропоморфізовані: «Він повернув голову ліворуч, і його сумні, лагідні очі глянули на Майя. Кінь одійшов трохи назад, поклав голову на шию своєму товаришеві й заплющив очі» (Мерль, 1969, с. 45). Зрештою, й сам герой за мить до неминучої смерті ототожнений із важкопораним конем.

Гротескова зооморфізація заторкує також світ речей, стирає межу між людським / тваринним / предметним, об'єднуючи в акті смерті

живих істот і природні стихії: «здавалось, *вогонь, що охопив ніс судна, був величезним хижим птахом, який спочатку зачаровує свою здобич, а потім кидається на неї*» (Мерль, 1969, с. 87); або: «(...) *хвиля, яка повільно викочувалась умирати на пісок, майже не лишила по собі піни*» (Мерль, 1969, с. 90). Изоморфність просякнутого війною простору підкреслена паралелями в описі людей, тварин, машин і речей: «*Мащини лежали на спині, мов скарабеї кольору хакі, здавалось, що це їх, граючись, поперекидали діти*» (Мерль, 1969, с. 15). Пор.: «Майя побачив *убитого коня. Він лежав на спині, задержав догори всі чотири ноги; (...)*» (Мерль, 1969, с. 45). Обличчя обпеченої людини й кістяк обгорілого судна однаково чорні (Мерль, 1969, с. 91, 99). Гротескно-натуралістичне зображення загиблих наполегливо повертає до образу «відпочинку» в назві роману: «(...) *саме об цю м'яку річ він перечепився, коли виходив на берег. Це був труп людини, зовсім голий, розірваний навпіл уперек живота. Торс і голова упали десь в інше місце, (...). Оцей шмат людини, непристойний, безіменний лежав побіля води цілком природно, випроставши довгі мускулясті ноги, ніби відпочивав. (...)*» (Мерль, 1969, с. 91).

Висновки. Отже, паратекстуальний діалог між заголовком роману Р. Мерля «Уїкенд на Південному березі» і його трагічним змістом оголює характер авторського сприйняття війни як екзистенційного абсурду й художньо реалізований засобами контрасту й гротеску. Виразними функціями заголовка роману, окрім номінативної й інформативної, є типізаційна, символічна, експресивно-апелятивна та прогностична (опосередкована оксюморонним співвідношенням назви й тексту). Гротесковість постає в алогічності й безглузді романих ситуацій; роздвоєності метафізичного часу (мир / війна) і контрастних характеристиках романного простору (курортна місцина / театр воєнних дій), у згущенні зооморфної образності, у когерентності людського / тваринного / предметного світів, розмитості межі живого / мертвого, у переважанні іронії та сарказму в палітрі романного пафосу. Гротесковість є структуротвірним принципом роману «Уїкенд на Південному березі» й пролизує всі його рівні – проблемно-тематичний,

хронотопний, композиційний, мовний. Як засіб художнього узагальнення, гротесковість розкриває абсурд війни, втілює екзистенційні позиції, надає роману філософічності.

Перспективним убачаємо подальше дослідження поетики гротеску у творчості Р. Мерля на матеріалі його повісті «Останнє літо в Примролі».

ЛІТЕРАТУРА

- Вашченко Ю. А., Мурадова І. Р.** Поетика екзистенціального абсурду в романах «Страх» Г. Шевальє і «Уїкенд на південному березі» Р. Мерля. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Т. 35 (74) № 3. Ч. 2. 2024. С. 1–7. URL: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/part_2/3.pdf (дата звернення 25.03.2025).
- Іщенко Н. А., Ізмайлов А. Р.** Поняття «гротеск» та його проблематика в літературознавстві. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). №6. Ч. 2. С. 148–152. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/6_2021/part_2/26.pdf (дата звернення 25.03.2025).
- Кочан І.** Заголовки малої прози І. Франка як актуалізатори художнього тексту. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Філологія*. Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. Дрогобич: [б. в.]. 2016. Вип. 38. С. 57–65. URL: <http://phph.dspu.edu.ua/article/view/115691/109933> (дата звернення 25.03.2025).
- Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.; 2007. Т. 2. 624 с.
- Лєснєвська К. В.** Семантика та функції заголовка художнього твору (на матеріалі оповідання Ф. О'Коннор "The River"). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2017. № 29. Т. 2. С. 60–62. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/477866> (дата звернення 25.03.2025).
- Мерль Р.** Уїкенд на південному березі; Смерть – моє ремесло: романи: пер. з фр. Київ: Дніпро, 1969. 432 с.
- Мойсієнко А.** Заголовок як конструктивний елемент сонетного твору. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2021. Вип. 7. С. 22–34. URL: https://www.researchgate.net/publication/356576404_Title_as_a_constructive_element_in_the_sonnet_text (дата звернення: 25.03.25).
- Мукан В. С.** Поетика абсурду в українській драматургії першої половини XX століття (на матеріалі творчості Миколи Куліша та Ігоря Костецького): дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. – українська література. Київ, 2015. 176 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Mukan_Volodymyr/Poetyka_abusurdu_v_ukrainskii_dramaturhii_pershoi_polovyny_KhKh_stolittia_na_materiali_tvoriv_Mykoly.pdf?PHPSESSID=skncubpreqj9mq6e3bihub911 (дата звернення: 25.03.2025).
- Про роман «Уїкенд на південному березі» / Мерль Р. Уїкенд на південному березі. *Всесвіт*. 1966. № 4. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Merle_Robert/Uikend_na_Pivdenному_berezi/ (дата звернення: 25.03.25).
- Рабле Ф.** Гаргантюа і Пантагрюель. Харків: Фоліо, 2017. 256 с.
- Резніченко Ю. О.** Роль паратекстуальних елементів у визначенні нарації в сучасній українській повісті. *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту): зб. наук. праць*. Дніпро: Ліра, 2018. Вип. 23. С. 93–101. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/zbirniki/ffil/program_629f8ff3daces.pdf (дата звернення: 25.03.2025).
- Самойленко Т.** Гротеск у прозі М. О. Булгакова: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.02. Сімферополь, 2002. 19 с.
- Сокол М. О.** Прагматичні аспекти паратексту (на матеріалі повісті І. Франка «Захар Беркут»): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 – теорія літератури. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2011. 20 с.
- Юлдашева Л. П.** Заголовки сучасних художніх творів: структура, семантика, прагматика: монографія. Київ: Видавництво Київського міжнародного університету, 2019. 225 с.
- Boyd E. B.** The novels of Robert Merle. Durham theses, University, 1975. URL: <http://etheses.dur.ac.uk/10439> (дата звернення: 25.03.2025).
- Genette G.** Paratexts: thresholds of interpretation [Foreword by Richard Macksey, Translated by Jane E. Lewin]. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 427 p.
- Merle R.** Week-end à Zuydcoote. P. Gallimard, 1950. 281 p.

- Rasson L., Tritsmans B.** Écritures du rivage : mythes, idéologies, jeux. *L'Esprit Créateur*. Vol. 51. No. 2. Summer 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/254945775_Ecritures_du_rivage_mythes_ideologies_jeux (дата звернення : 25.03.2025).
- Wattel A.** Robert Merle, écrivain singulier du propre de l'homme : thèse de doctorat. Lille, École Doctorale Sciences de l'homme et de la société, 2016. URL: <https://theses.fr/2016LIL30008> (дата звернення : 25.03.2025).

REFERENCES

- Boyd, E. B.** *The novels of Robert Merle*. Durham theses, University, 1975. Retrieved March 25, 2025, from <http://etheses.dur.ac.uk/10439> [in English].
- Ishchenko, N. A. & Izmailov, A. R.** (2021). Poniattia «hrotesk» ta yoho problematyka v literaturoznavstvi [The concept of “grotesque” and its problems in literary studies]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seria: Filolohiia. Zhurnalistyka – Scientific Notes of the V. I. Vernadsky Tavrichesky National University. Philology and Journalism Series*, 6 (Vol. 32 (71); Part 2); (pp. 148–152). March, 23, 2025. Retrieved March 25, 2025, from https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/6_2021/part_2/26.pdf [in Ukrainian].
- Genette, G.** (1997). *Paratexts: thresholds of interpretation*. Macksey R. (Foreword); Lewin J. E. (Translated). Cambridge : Cambridge University Press [in English].
- Kochan, I.** (2016). Zaholovky maloi prozy I. Franka yak aktualizatory khudozhnoho tekstu [Titles of short prose by Ivan Franko as actualizers of the literary text]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seria : Filolohiia – Problems of the Humanities. Series: Philology* (Issue 38), (pp. 57–65). Drohobych. Retrieved March 25, 2025, from <http://phph.dspu.edu.ua/article/view/115691/109933> [in Ukrainian].
- Liesnievska, K. V.** (2017). Semantyka ta funktzii zaholovka khudozhnoho tvoriv (na materialii opovidannia F. O’Konnor “The River”) [Semantics and functions of the title of a work of art (based on the story “The River” by F. O’Connor)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Philology*, 29 (Vol. 2), (pp.60–62). Retrieved March 25, 2025, from <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/477866> [in Ukrainian].
- Kovaliv, Yu.** (Auto-incl). (2007). *Literaturoznavcha entsyklopediia [Literary Encyclopedia]* (Vols. 1–2). Kyiv : VTs «Akademiia» [in Ukrainian].
- Merl, R.** (1969). *Uikend na pivdenному berezi; Smert – moie remeslo: romany*. [Weekend at Dunkirk; Death is my Trade: novels]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Merle, R.** (1950). *Week-end à Zuydcoote [Weekend in Zuydcoote]*. P. Gallimard [in French].
- Moisiienko, A.** (2021). Zaholovok yak konstruktyvnyi element sonetnoho tvoriv [The title as a constructive element of a sonnet]. *Mova: klasychne – moderne – postmoderne. – Language: classical – modern – postmodern*, 7, 22–34. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. Retrieved March 25, 2025, from https://www.researchgate.net/publication/356576404_Title_as_a_constructive_element_in_the_sonnet_text [in Ukrainian].
- Mukan, V. S.** (2015). *Poetyka absurdu v ukrainskii dramaturhii pershoi polovyny XX stolittia (na materialii tvorchoosti Mykoly Kulisha ta Ihoria Kostetskoho) [Poetics of the absurd in Ukrainian dramaturgy of the first half of the 20th century (based on the work by Mykola Kulish and Ihor Kostetsky)]*. (Candidate’s thesis). Kyiv. Retrieved March 25, 2025, from https://shron1.chtyvo.org.ua/Mukan_Volodymyr/Poetyka_abusurdu_v_ukrainskii_dramaturhii_pershoi_polovyny_KhKh_stolittia_na_materialii_tvoriv_Mykoly.pdf?PHPSESSID=skncubppeqj9mqt6e3bihub911 [in Ukrainian].
- Pro roman «Uikend na pivdenному berezi» (1966). [About the novel “Weekend at Dunkirk”] . Merl, R. *Uikend na pivdenному berezi [Weekend at Dunkirk]*. *Vsesvit – Universe*, 4. Retrieved March 25, 2025, from https://chtyvo.org.ua/authors/Merle_Robert/Uikend_na_Pivdenному_berezi/ [in Ukrainian].
- Rable, F.** (2017). *Harhantiua i Pantahriuel. [Gargantua and Pantagruel]*. Kharkiv: Folio[in Ukrainian].
- Reznichenko, Yu. O.** (2018). Rol paratekstualnykh elementiv u vyznachenni naratsii v suchasni ukrainskii povisti [The role of paratextual elements in determining the narrative in the modern Ukrainian short story]. *Tainy khudozhnoho tekstu (do problemy poetyky tekstu) – Secrets of the artistic text (about the problem of the poetics of the text)* (Vol. 23), (pp. 93–101). Dnipro: Lira. Retrieved March 25, 2025, from https://www.dnu.dp.ua/docs/zbirniki/ffil/program_629f8ff3dacec.pdf [in Ukrainian].
- Samoilenko, T.** (2002). *Hrotesk u prozi M. O. Bulhakova [Grotesque in prose by M. O. Bulhakov]*. (Extended abstract of candidate’s thesis). Simferopol [in Ukrainian].

- Sokol, M. O.** (2011). *Prahmatychni aspekty paratekstu (na materialy povisti I. Franka «Zakhar Berkut»)* [Pragmatic aspects of paratext (based on the story “Zakhar Berkut” by I. Franko)]. (Extended abstract of candidate’s thesis). Ternopilskyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. Ternopil [in Ukrainian].
- Rasson, L. & Tritsmans, B.** (2011). Écritures du rivage : mythes, idéologies, jeux [Writings from the Shore: Myths, Ideologies, Games]. *L’Esprit Créateur – The Creative Spirit*, 2 (Vol. 51). 2011. Retrieved March 25, 2025, from https://www.researchgate.net/publication/254945775_Ecritures_du_rivage_mythes_ideologies_jeux [in French].
- Vashchenko, Yu. A. & Muradova, I. R.** (2024). Poetyka ekzystentsialnoho absurdu v romanakh «Strakh» H. Shevalie i «Uikend na pivdennomu berezi» R. Merlia [Poetics of existential absurdity in the novels “Fear” by G. Chevallier and “Week-end at Dunkirk” by R. Merle]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii Filolohiia. Zhurnalistyka – Scientific Notes of the V. I. Vernadsky Tavrichesky National University. Philology and Journalism Series*, 3 (Vol. 35. (74); Part 2), (pp. 1–7). Retrieved March 25, 2025, from http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/part_2/3.pdf [in Ukrainian].
- Wattel, A.** (2016). *Robert Merle, écrivain singulier du propre de l’homme* [Robert Merle, a unique writer of human nature]. Thèse de doctorat. Lille, École Doctorale Sciences de l’homme et de la société. Retrieved March 25, 2025, from <https://theses.fr/2016LIL30008> [in French].
- Yuldasheva, L. P.** (2019). *Zaholovky suchasnykh khudozhnikh tvoriv: struktura, semantyka, prahmatyka* [Titles of contemporary works of art: structure, semantics, pragmatics]. Kyiv: Vydavnytstvo Kyivskoho mizhnarodnoho universytetu [in Ukrainian].